

Katalikų bažnyčios vaidmuo viešajame Lietuvos gyvenime: dalyvavimo formų kaita (1990–2010)

MILDA ALIŠAUSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinės antropologijos centras, Donelaičio g. 52-311, LT-44244 Kaunas

El. paštas: m.alisauskiene@smf.vdu.lt

JOLANTA KUZNECOVIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinės antropologijos centras, Donelaičio g. 52-311, LT-44244 Kaunas

El. paštas: j.kuznecoviene@smf.vdu.lt

Pagrindinis straipsnio tikslas – apibūdinti sekuliarizacijos proceso raišką instituciniu lygmeniu Lietuvoje. Straipsnyje analizuojama Katalikų bažnyčios dalyvavimo Lietuvos viešajame visuomenės gyvenime formos bei jų kaita. Pasiremdamos spaudos tekstų analizės duomenimis autorės teigia, kad nors ir egzistuoja ribos, modernizacijos procesų nubrėžtos tarp religijos ir sekuliarių Lietuvos visuomenės sferų, tačiau kartkartėmis jos yra peržengiamos, perbraižomos, o galia perskirstoma. Straipsnyje daroma išvada, jog Katalikų bažnyčios aktyvus dalyvavimas viešajame Lietuvos gyvenime patvirtina religijos deprivatizacijos reiškinį ir implikuoja kritišką sekuliarizacijos teorijos, priskiriančios religijai privačios institucijos vaidmenį, permąstymą bei vertinimą.

Raktažodžiai: sekuliarizacija, religijos deprivatizacija, bažnyčios ir valstybės santykiai

ĮVADAS

Ilgą laiką religijos sociologijoje ir kituose moksluose, tiriančiuose religiją ir jos vaidmenį visuomenėje, pagrindiniu teoriniu analizės instrumentu buvo sekuliarizacijos teorija. Sekuliarizacija dažniausiai apibrėžiama kaip daugiakryptis procesas, apibūdinantis religijos kaitą trimis visuomenės lygmenimis – instituciniu, organizaciniu ir individo (Dobbelaere 1999). Esminiu sekuliarizacijos procesu laikytina struktūrinė diferenciacija, funkciškai atskyrusi sekuliaras sferas nuo religijos ir sumažinusi jos įtaką šioms sferoms. Tačiau pastaruojau metu vis dažniau keliamas klausimas apie sekuliarizacijos teorijos ir religijos privatizacijos tezės empirinį pagrįstumą, klausiama, ar visose visuomenėse religija / bažnyčia susitaikė su jai priskirtu privačios sferos institucijos vaidmeniu? Ypač aktualūs šie klausimai yra posovietinėse visuomenėse, tarp jų ir Lietuvoje. Šio straipsnio tikslas – apibūdinti sekuliarizacijos proceso instituciniu lygmeniu raišką Lietuvoje pasitelkiant Katalikų bažnyčios vaidmens viešajame Lietuvos gyvenime analizę.

Straipsnyje naudojami duomenys, gauti taikant teksto analizę. Tekstai buvo atrenkami pagal S. Titscherio ir kt. (2002) siūlomą principą. Tuo atveju, kai patys tekstai yra tyrimo objektas, identifikuojami visi atitinkamo tipo (tematikos ir pan.) tekstai ir analizuojama tekstų visuma ar pasirinkta jos imtis. Atsižvelgiant į pokyčius, įvykusius Lietuvoje atgavus Nepriklausomybę, tyrimo metu buvo analizuojami 1990–2010 m. didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose – *Lietuvos ryte* bei *Respublikoje* skelbti straipsniai. Straipsniai tyrimui buvo atrenkami pagal prasmines kategorijas, indikuojančias valstybės ir bažnyčios santykius.

RELIGIJOS DEPRIVATIZACIJA IR SEKULIARIZACIJA

Klausimą apie tai, ar pagrįstai modernioje visuomenėje reikalaujama religijos privatizacijos, vienas pirmųjų religijos sociologijoje iškėlė Jose Casanova (1994), suformulavęs religijos deprivatizacijos moderniaame pasaulyje tezę, nurodančią sustiprėjusią religinių organizacijų nuostatą atsisakyti privatizuotos ir marginalizuotos institucijos vaidmens. Pastebima, jog religinės bendruomenės visame pasaulyje vis aktyviau žengia į viešąją sferą ir politinius debatus, siekiamos perbraižyti ribas tarp privataus ir viešo, tarp įstatymiškumo ir moralumo, ir šie faktai verčia mokslininkus permąstyti religijos ir modernybės ryšį, galimus religijos vaidmenis modernios visuomenės viešojoje sferoje (Casanova 1994: 6).

Atlikęs penkių atvejų (Ispanijos, Lenkijos ir Brazilijos katalikybės bei JAV protestantizmo ir katalikybės) analizę J. Casanova (1994: 212, 215) formuluoja tokius apibendrinimus apie sekularizacijos teoriją: diferenciacija yra bendra struktūrinė tendencija, patvirtinta empiriniais duomenimis, tačiau religijos privatizacija nėra struktūrinė religijos raidos tendencija. Vienos religijos priklausomai nuo tradicijų, dogmatinio turinio ir istorinių aplinkybių tampa iš esmės privačiomis individualaus išsigelbėjimo religijomis, kitos priklausomai nuo tų pačių veiksnių skirtingo turinio siekia veiklos viešojoje sferoje. Religijas, veikiančias viešojoje sferoje (ang. *public religions*), J. Casanova skirsto į dalyvaujančias valstybės lygmens sferoje (pvz., valstybinės religijos Didžiojoje Britanijoje ar Skandinavijos valstybėse), politinėse partijose ar judėjimuose (pvz., Katalikų bažnyčios (toliau KB) ryšiai su Krikščionių demokratų partija, KB veikla komunistinėje Lenkijoje) ir pilietinės visuomenės sferoje (pvz., judėjimas prieš abortus, už tradicinės šeimos vertybes Lietuvoje).

Tačiau, anot J. Casanovos (1994: 218–219), tik religinių organizacijų, dalyvaujančių pilietinės visuomenės viešojoje sferoje, veiksmai yra suderinami su modernių diferencijuotų struktūrų funkcionavimu ir demokratijos principais. O religinių organizacijų dalyvavimas valstybės ar politinių partijų ir judėjimų sferoje traktuotinas kaip nesėkmingas bandymas išsaugoti kažkada turėtas vyravimo ir įtakos visuomenei, jos institucijoms pozicijas.

Prieštaraudamas sekularizacijos teorijos versijoms ir liberalioms politinėms teorijoms, teigiančioms, jog religijos privatizacija kaip moderni struktūrinė visuomenės raidos kryptis yra būtina norit užtikrinti laisvę ir demokratiją, J. Casanova (1994) įtraukia religijos deprivatizacijos sąvoką. Anot šio tyrėjo, religijos privatizacijos principo taikymas be išimties visoms religijos dalyvavimo viešajame gyvenime formoms nėra pagrįstas. Egzistuoja kai kurios religijos deprivatizacijos formos, kurios gali būti pateisinamos ir net pageidaujamos žvelgiant iš modernios normatyvinės perspektyvos.

Apibendrinamas religinių organizacijų dalyvavimo viešojoje sferoje pavyzdžius J. Casanova (1994) formuluoja išvadą, jog net ir tais atvejais, kai religijos dalyvavimas prieštarauja valstybės palaikomiems ir skatinamiems globalizacijos procesams, religijos deprivatizacija gali atlikti svarbų viešą vaidmenį. Įžengdamos į viešą erdvę ir paskatindamos diskusijas visuomenei svarbiais klausimais – ar tai būtų rinkos ekonomikos veikimo principai, ar šeimos klausimai, religijos skatina viešai ir kolektyviai reflektuoti visuomenės normatyvinę struktūrą.

KATALIKŲ BAŽNYČIA LIETUVOJE 1991–1999 m.: DALYVAVIMO FORMŲ PAIEŠKA

Pirmąjį dešimtmetį po Nepriklausomybės atgavimo Lietuvoje galima pavadinti laikotarpiu, per kurį Katalikų bažnyčia (LKB) siekė užimti įtakingas pozicijas šalies politiniame gyvenime, dalytis galia su politinėmis institucijomis, nubrėžti savo įtakos ribas viešajame Lietuvos gyvenime.

Analizuojant 1990 m. didžiausių Lietuvos dienraščių tekstus susidaro įspūdis, kad LKB yra aktyvus politinis veikėjas, neretai turintis išskirtinio politinės veiklos dalyvio teises: ji

agituoja rinkiminėse kampanijose į savivaldos institucijas už konkrečius kandidatus ir partijas¹, aktyviai ir tiesiogiai dalyvauja svarstant Sąžinės laisvės įstatymo projektą².

Katalikų bažnyčios siekiai aktyviai dalyvauti politiniame gyvenime neliko nepastebėti. 1990 m. dienraštis *Respublika* publikavo keletą straipsnių, kuriuose buvo diskutuojama dėl katalikų ir kitų religinių konfesijų teisių Restitucijos procese³, LKB privilegijų naudotis TV eteriu, katalikų kunigų per TV sakomų pamokslų⁴, tačiau šios diskusijos nepakeitė LKB nuostatos aktyviai veikti viešojoje visuomenės sferoje. 1991 m. LKB aktyviai dalyvavo rengiant Švietimo įstatymą⁵ – apie tai informuoja G. Ilgūno straipsnis *Lietuvos ryte*, kuriame minimas Panevėžio vyskupijos kunigų laiškas Švietimo, mokslo ir kultūros komisijai, raginantis „tikybos mokyti taip pat kaip nepriklausomoje Lietuvoje“⁶. Po kelių mėnesių, diskutuojant su žurnalistu L. Dapkumi apie Švietimo įstatymą, į klausimą, ar turi bažnyčia tiesiogiai dalyvauti valstybės valdyme, LR Aukščiausiosios Tarybos deputatas monsinjoras A. Svarinskas atsakė, kad bažnyčiai „rūpi išganymas, bet socialinis teisingumas ir švietimas taip pat“⁷.

Tuo pat metu LKB siekė savo laidoms skirto TV ir radijo eterio laiko bei teisės kontroliuoti transliuojamų laidų turinį. 1991 m. gruodžio 12 d. kardinolas V. Sladkevičius LR Vyriausybei nusiuntė laišką, kuriame rašoma: „Bažnyčia siūlo, kad naujai rengiamame TVR įstatyme būtų garantuotas religinių ir moralę ugdančių laidų ruošimas ir transliavimas <...>, įstatymas turi įtvirtinti nuostatą sukurti visuomeninių stebėtojų kontrolės komisiją <...>, į šią komisiją turėtų įeiti ir dvasininkijos atstovai“⁸. Pagal 1996 m. priimtą Lietuvos radijo ir televizijos įstatymą į LRT tarybą savo atstovą siuntė Lietuvos vyskupų konferencija. Kitos religinės organizacijos savo atstovų LTR taryboje neturėjo.

Politinėje visuomenės sferoje LKB dalyvavo ir kitais būdais. 1991 m. Šilalėje vykusiuose rinkimuose į LR Aukščiausiąją tarybą kandidatavo kunigas A. Svarinskas. Rinkimų metu paklaustas apie politinę veiklą kunigas kalbėjo: „Jeigu jūs manęs prašote, matyt, tokia Dievo valia, ir aš neatsisakysiu“⁹.

Bažnyčiosėjimas į politinę areną sukėlė daug diskusijų spaudoje. Dienraščiuose pasirodė publikacijos, kritikuojančios kunigų siekį dalyvauti politikoje, politines pažiūras reikšti per TV, dalyvauti dešiniųjų partijų suvažiavimuose¹⁰.

LKB poziciją dėl kunigų dalyvavimo politikoje šiek tiek vėliau viename *Lietuvos ryto* straipsnyje paaiškino kardinolas V. Sladkevičius. Vertindamas kai kuriuos kunigo A. Svarinsko viešus pareiškimus kardinolas atribojo A. Svarinsko kunigo ir deputato vaidmenis ir nurodė, kad deputato veiksmus turi vertinti rinkėjai, tačiau taip pat pripažino jo kaip deputato veiklos svarbą: „geranoriškai įsiklausę į jo žodžius pajėgsime atrasti meilę tėvynei ir pagarbą žmonėms“¹¹.

¹ Svarinskas, A. „Atsišaukimas“, *Respublika* 1990 02 22.

² Laurinaitis, F. „Valstybė. Bažnyčia. Pilietis“, *Respublika* 1990 07 25.

³ Ten pat.

⁴ Laurinaitis, F. „Prievartiniai kunigo pamokslai“, *Respublika* 1990 08 01.

⁵ Švietimo įstatymas buvo priimtas 1991 06 25.

⁶ Ilgūnas, G. „Pasirinkimai: tikybos ar etikos pamokos“, *Lietuvos rytas* 1991 05 21.

⁷ Dapkus, L. „Nyksta baimės sindromas“, *Lietuvos rytas* 1991 11 22.

⁸ *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje* 1992 sausis, Nr. 1.

⁹ Revaitienė, I. „Bažnyčia beldžiasi į Parlamento duris“, *Respublika* 1991 08 13.

¹⁰ Linkevičius, L. „Ar pavaldėsime Dievo karalystė?“, *Respublika* 1991 10 17; Jansonas, E. „Tikėjimas, Meilė ir Viltis“, *Respublika* 1991 12 28.

¹¹ Kardinolas V. Sladkevičius „Sąjūdžio Centro frakcijai, Msgr. A. Svarinskui“, *Lietuvos rytas* 1992 02 21.

Diskusijas dėl LKB dalyvavimo politinėje veikloje baigė Apaštalinis nuncijus, aiškiai apibrėždamas tokio dalyvavimo formalias ir neformalias ribas. Duodamas interviu *Lietuvos rytui* Apaštalinis nuncijus teigė:

„Bažnyčia draudžia kunigams tiesiogiai dalyvauti politiniame gyvenime, išskyrus kraštutinį atvejį, kai laisvei gresia realus pavojus. <...> Kaip Bažnyčia nediktuoja civilinių įstatymų, taip valstybė turi pripažinti Bažnyčios teises ir neapriboti jos gyvenimo zakristija <...> kunigai yra pilnateisiai žmonės. Už Bažnyčios ribų, kaip ir kiti piliečiai, jie gali išreikšti savo politinį pasirinkimą“¹².

LKB viešas pareiškimas apie savo dalyvavimo politinėje veikloje ribas nereiškė, kad prarandama galia daryti įtaką politikai šalies gyvenimui. Bažnyčia ne tik aktyviai dalyvavo politinių partijų lygmeniui priskirtinose veiklose, bet ir tapo svarbiu simbolinės galios, naudojamos politinėje visuomenės arenoje, subjektu. Jos moralinį autoritetą savo politinei pozicijai įtvirtinti atsiribojant nuo pirmtakės – Lietuvos komunistų partijos viešajame diskurse naudojo tuo metu didžiausia politinė partija Lietuvoje – LDDP. 1992 m. prieš rinkimus į Seimą ji išsakė savo nuostatas politikos ir Katalikų bažnyčios klausimu: „<...> LDDP pačioje savo veiklos pradžioje yra priėmusi programinę nuostatą, kad ji palaiko Bažnyčios pastangas stiprinti visuomenės dorovingumą, ugdyti dvasingumą. <...> Jo Eminencijos kardinolo V. Sladkevičiaus ir LDDP pirmininko A. Brazausko savitarpio supratimas – tai ne tik asmeninis reikalas, bet ir visų dorų Lietuvos žmonių interesas <...>“¹³.

Viena plačiausiai 1993 m. spaudoje aprašomų diskusijų – turto grąžinimas Katalikų bažnyčiai¹⁴. Įstatymas dėl žemės reformos įstatymo papildymo ir pakeitimo, kuris nustatė tam tikrą apsaugą religinėms bendruomenėms priklausiusiai žemei, taip pat kad ji nebus perduota nuosavybės teise fiziniams asmenims, po intensyvių diskusijų buvo priimtas 1993 m. liepos 15 dieną¹⁵.

1993 m. išrinktas pirmasis nepriklausomos Lietuvos prezidentas – juo tapo A. M. Brazauskas. Tais pačiais metais Lietuvoje apsilankė popiežius Jonas Pauliaus II. Popiežiaus vizito metu sakydamas kalbą Prezidentas aiškiai įvardija valstybės ir LKB susisaistymą: apibrėžia tautą kaip tikinčių žmonių bendruomenę, pabrėžia valstybės siekius puoselėti katalikiškąją kultūrą ir tokiu diskursu legitimuoja reikšmingą LKB vaidmenį viešajame Lietuvos gyvenime: „Tikiu, jog Jūsų Šventenybė išvys giliai tikinčią, darbščią, dorą Lietuvą, pamatys nuoširdų valstybės ir visuomenės siekimą atgaivinti katalikišką kultūrą visomis jos formomis, gerbti visas konfesijas...“¹⁶ Nuo to laiko LR Prezidento ir kitų politinės valdžios atstovų susitikimai su Popiežiumi būdavo dažnai ir plačiai aprašomi spaudoje.

Tačiau, kaip matyti vėlesnėse publikacijose, nesutarimai dėl LKB politinės įtakos ribų tarp bažnyčios ir LDDP tęsėsi. Ši padėtis tapo svarbiausiu 1995 m. publikacijų akcentu. *Respublikoje* buvo aptariamas LDDP pareiškimo „Dėl valstybės santykio su Bažnyčia“ projektas, kuriame išreiškiama nuomonė, jog ryškėja Katalikų bažnyčios pastangos daryti įtaką

¹² „Apaštalinis nuncijus J. M. Garcia: Lietuva dabar išgyvena laisvės, vilties ir sunkumų valandą“, *Lietuvos rytas* 1992 11 26.

¹³ Minkevičius, J.; Karosas, J.; Lozuraitis, A. „Politika ir Bažnyčia“, *Lietuvos rytas* 1992 10 14.

¹⁴ *Respublika* 1993 01 08; 1993 06 19; *Lietuvos rytas* 1993 04 21; 1993 09 03.

¹⁵ 2001 m. ši nuostata buvo panaikinta. Cit. iš: Glodenis, D. 2010. Teisės aktų, susijusių su religinių bendruomenių ir bendrijų teisėmis bei tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų privilegijomis, chronologinis sąrašas. Rankraštis. VDU, Socialinės antropologijos centras.

¹⁶ „Lietuvos Prezidento Algirdo Brazausko sveikinimo kalba Vilniaus oro uoste rugsėjo 4 d.“, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje* 1993 09 04–08, Nr. 8(20).

valstybės politikai, o katalikybę paversti valstybine religija. Lietuvos vyskupų konferencija į tai atsakė savo pareiškimu¹⁷.

Konfliktą tarp LDDP ir LKB bandė spręsti LR Prezidentas, spaudos konferencijoje kvietęs valdžios institucijų ir religinių konfesijų atstovus bendradarbiauti¹⁸. Analizuojant KB įtaką politiniam gyvenimui, prezidento pasisakymas taip pat svarbus tuo, jog jame pateikiama informacija apie Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo rengimo ypatumus – įstatymo rengimo grupei vadovavo kunigas V. Aliulis.

Tais pačiais metais LKB aktyviai dalyvavo svarstant dar vieną dokumentą – Šeimos politikos koncepcijos ir veiksnių krypties projektą. *Respublikoje* išspausdintame straipsnyje rašoma apie Lietuvos katalikų moterų sąjungos Seimui ir Vyriausybei nusiųstą pareiškimą, raginantį sudaryti naują Šeimos koncepcijos rengimo grupę, į kurią būtų įtraukti ir Vyskupų konferencijos įgalioti asmenys, o šeimos politiką peržiūrėti atsižvelgiant į Šventojo Sosto Šeimos teisių chartiją bei kitus pagrindinius šeimos sampratą bei jos politiką liečiančius Katalikų bažnyčios dokumentus¹⁹.

1995–1996 m. didžiausiose dienraščiuose vėl skelbiami straipsniai, kuriuose LKB išsako oficialią nuostatą dėl kunigų dalyvavimo politikoje. Juose buvo pabrėžiama kunigo teisė vertinti politinius įvykius iš krikščioniškosios etikos pozicijų, teigiama, jog kunigai neturėtų raginti balsuoti už konkrečią partiją, būti krikščionių demokratų partijos vadais, bet turi „partiti partijai, tikslinti, kad ji <...> nenukryptų nuo krikščionybės tiesų“²⁰.

1999 m. dienraščiai aprašo dar vieną LKB aktyvaus dalyvavimo įstatyminėje veikloje pavyzdį – jos įtaką rengiant ir priimant dirbtinio apvaisinimo taisykles. Pagrindinės taisyklių nuostatos buvo suformuluotos atsižvelgus į Katalikų bažnyčios reikalavimus²¹.

Baigiantis dešimtmečiui LKB vis aktyviau dalyvavo pilietinės visuomenės veiklose. Viešai diskutuota apie bioetikos problemas, abortus, eutanaziją, pagarbą žmogaus gyvybei.

LIETUVOS KATALIKŲ BAŽNYČIA IR VISUOMENĖ 2000–2010 m.: TARP POLITIKOS IR MORALĖS

2000–2010 m. LKB ir valstybės santykiams Lietuvoje didžiulę reikšmę turėjo Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarčių dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje, dėl santykių tarp LKB ir valstybės teisinių aspektų ir dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados pasirašymas 2000 m. gegužės 5 dieną. Dienraštyje *Respublika* aptinkame pranešimą apie šį svarbų bažnyčios ir valstybės santykių įvykį skambiu pavadinimu „Lietuvos valdžia ir Vatikanas ugdys tautos dorovę“²². Nei 1999 m., nei 2000 m. didžiausi šalies dienraščiai neanalizavo minėtų sutarčių nuostatų ir jų įgyvendinimo nacionaliniuose teisės aktuose²³.

¹⁷ Kestauskas, G. „LDDP požiūris į Bažnyčią“, *Respublika* 1995 01 20.

¹⁸ „Žingsnis bažnyčios link“, *Respublika* 1995 08 22.

¹⁹ „Lietuvos vyskupų susirūpinimas“, *Respublika* 1995 11 22;

²⁰ „Arkivyskupas ragina“, *Respublika* 1996 09 23; Sakalauskaitė, R. „Bažnyčia nesiūlys už kurią partiją atiduoti balsus“, *Lietuvos rytas* 1996 06 20; „Bažnyčia kviečia prie urnų“, *Respublika* 1996 06 20.

²¹ Stravinskaitė, I. „Dirbtinis apvaisinimas įteisintas tik atsklausus bažnyčios“, *Respublika* 1999 06 07.

²² „Lietuvos valdžia ir Vatikanas ugdys tautos dorovę“, *Respublika* 2000 05 06.

²³ 2000 m. gegužės 11 d. LR Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 1.14 str. papildytas nuostatomis, suteikiančiomis išskirtinį finansavimą ir išlaikymą privačioms tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų bendrojo lavinimo mokykloms, 2000 m. liepos 18 d. Civilinio kodekso 3.24 str. papildytas galimybė registruoti valstybės pripažintų konfesijų bažnytines santuokas, 2000 m. rugpjūčio 29 d. pakeltas Visuomenės informavimo įstatymo 47 str., pagal kurio nuostatas Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos nariu tampa ir Lietuvos vyskupų konferencijos atstovas, 2000 m. rugsėjo 26 d. priimamas Baudžiamojo kodekso 171 str., kuriuo siekiama baudmės trūkstantiems atlikti valstybės pripažintos religinės bendruomenės ar bendrijos pamaldas, kitas apeigas.

Visų, išskyrus LR Visuomenės informavimo įstatymo, minėtų teisės aktų ar jų papildymų priėmimas aktualus ne tik LKB, bet ir kitoms tradicinėms ir valstybės pripažintoms religinėms bendruomenėms, nes pripažįstamas jų lygiateisiškumas, tačiau galima manyti, kad taip didinama atskirtis tarp „tradicinių“ ir „kitų“, dažnai vadinamų netradicinėmis, religinių bendruomenių.

2000 m. vyko LR Seimo rinkimai, tačiau analizuotoje spaudoje neaptikome LKB hierarchų pasisakymų šia tema. Šiuo laikotarpiu Lietuvos spauda daugiau dėmesio skyrė LKB vidiniam gyvenimui. Be jau minėtų įtvirtintų LR ir Šventojo Sosto sutarčių nuostatų, nacionalinėje teisėje 2002 m. priimamos kelios įstatymų pataisos dėl bažnyčios ir valstybės santykių, tačiau jos neatspindimos spaudoje²⁴.

2003 m. svarbūs dėl plačiai nuskambėjusio prezidento Rolando Pakso skandalo, kuris baigėsi apkalta. LKB hierarchų polemika su R. Paksu sulaukė analizuotų dienraščių dėmesio. *Lietuvos rytas* išvelgė svarbią skirtį tarp privataus ir viešo religingumo²⁵. Toliau ši skirtis aptariama pateikiant R. Pakso požiūrį į artėjančią apkaltą ir būsimą Seimo narių balsavimą. Tiek *Respublika*, tiek *Lietuvos rytas* plačiai cituoja LKB hierarchų laišką tikintiesiems, kuriame minimos kelios temos. Pirmiausia šiame laiške hierarchai komentuoja ir vertina R. Pakso laikyseną visuomenės ir politinio skandalo akivaizdoje bei siūlo sprendimą:

„Jeigu prezidentas R. Paksas, atsižvelgdamas į savo sąžinę ir atsakomybę už visus Lietuvos žmones, o ne tik dalį jų, priimtų ryžtingą sprendimą, tokiu būdu jis atneštų ramybę, padovanotų Lietuvai gražą Kalėdų dovaną“²⁶.

Galima manyti, kad LKB hierarchai kviečia R. Paksą atsistatydinti, ir nors taip neįvyko, tačiau bažnyčia pasirodė kaip aktyvi politinių procesų dalyvė. Kita laiško citata liudija LKB hierarchų rūpestį dėl artėjančių Seimo rinkimų ir naujai susiformavusių partijų populiarumo:

„Brangieji, neleiskite įsiūbuoti valstybės laivo, susigundę vilionėmis partijų, kurios tik vakar atsirado, dar nė piršto nepajudino, o jau pelno populiarumą, išnaudodamos jūsų skausmą ir nepriteklius. Sąžiningai paklauskite, ar nors vienas lengvai žadėjęs, ką nors tęsėjo“²⁷.

Tolesnė Lietuvos žiniasklaidos analizė leidžia suprasti, kam konkrečiai skiriamos šios pastabos iš hierarchų laiško tikintiesiems. 2004 m. Lietuvos spaudoje analizuotas konfliktas tarp Darbo partijos lyderio Viktoro Uspaskicho, Kauno arkivyskupo S. Tamkevičiaus ir kapucinų vienuolio tėvo Stanislovo dėl pastarojo dalyvavimo rinkiminėje partijos agitacijoje. Šis konfliktas atskleidžia bažnyčios vidinę nuostatą politinio gyvenimo atžvilgiu, t. y. draudimą kunigams dalyvauti politiniame gyvenime, tačiau jo atspindėjimas spaudoje, bažnyčios hierarchų pasisakymai liudija LKB vaidmenį viešajame visuomenės gyvenime, nes jų mintys apie vieną ar kitą partiją gali daryti įtaką ir eilinių piliečių – rinkėjų pasirinkimams politikos srityje. Šiuo atveju hierarchų kritikos strėlės buvo nukreiptos į naujai susikūrusią Darbo partiją.

²⁴ 2002 m. balandžio 18 d. LR Labdaros ir paramos įstatymo 12 str. papildomas 4 d., kuria panaikinama prievolė teikti ataskaitas už anonimiškai gautą paramą ir jos panaudojimą, taip pat nustatoma, kad tradicinėms religinėms bendruomenėms automatiškai suteikiamas paramos gavėjo statusas; pastaroji nuostata sumažina administracinę našta tik tradicinėms religinėms bendruomenėms, tačiau kitoms religinėms bendruomenėms ši našta paliekama. 2002 m. liepos 4 d. LR Religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymo 15 str. 2 d. papildoma nuostata, leidžiančia pratęsti turto grąžinimo terminus.

²⁵ Savičiūnaitė, V. „Lietuvos vyskupai nusivylę šalies vadovu. Giliai tikintis R. Paksas prarado svarbią savo moralinę atramą – Bažnyčią“, *Lietuvos rytas* 2003 12 12.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

Kauno arkivyskupas S. Tamkevičius, 2005 m. rugsėjo 28 d. dalyvavęs LR Seime konferencijoje „Mūsų politika: moralės ir etikos veiksniai“, teigė: „Bažnyčia negali likti abejinga, matydama, jog politikai aiškiai nesilaiko moralės reikalavimų, egzistuoja atviras nesąžiningumas“²⁸. Šiame pasisakyme atsispindi LKB siekis tapti visuomenės moralės autoritetu, vertinti politikos veikėjus ir jų veiksmus, kalbėti ir atstovauti visuomenei. Po poros mėnesių arkivyskupas S. Tamkevičius savo nuostatas pritaikė praktiškai, išreikšdamas poziciją dėl LR Seimo valdybos sprendimo leisti Seimo narei A. M. Pavilionienei vykti į Laisvojo pasirinkimo katalikų ir Tarpparlamentinio Europos forumo renginius. *Lietuvos ryto* publikacijoje cituojant arkivyskupą teigiama, jog minėta organizacija nėra pripažįstama Katalikų bažnyčios ir vykdo prieš ją nukreiptą veiklą. Todėl, anot jo, Seimo narės kelionė gali būti suprasta kaip parama minėtai organizacijai, o toks Seimo vadovybės sprendimas gali pažeisti LR ir Šventojo Sosto sutartis, kuriomis įsipareigojama laikytis abipusės pagarbos²⁹. Ir nors į šį arkivyskupo kreipimąsi nebuvo atsižvelgta, tačiau jo publikavimas viešai turi įtakos bažnyčios ir valstybės santykių ir jų ribų vertinimams. Juk Seimo narys gali būti netikintis ir vykti į kelionę ne dėl savo religinių įsitikinimų, be to, ar gali ir kiek LKB hierarchas kvestionuoti valstybės institucijos finansinius sprendimus. Panašius klausimus kėlė ir Lietuvos žiniasklaida, pvz., *Lietuvos rytas* publikavo straipsnį apie popiežiaus Benedikto XVI požiūrį į politiką: „Bažnyčia negali ir neturi griebtis politinės kovos tam, kad sukurtų teisingesnę visuomenę“³⁰.

2006 m. balandžio mėn. spaudoje aptarta LKB hierarchų bei Seimo narės A. M. Pavilionienės diskusija dėl parodos apie homoseksualias šeimas uždraudimo ir Lygių galimybių kontrolieriaus atlikto tyrimo išvados, jog paroda buvo uždrausta neteisėtai. Kardinalas A. J. Bačkis kvestionavo tokias išvadas. Šie LKB hierarcho veiksmai galėtų būti laikomi viešojo visuomenės gyvenimo dalimi, jei būtų apsiribota diskusijomis, tačiau klausimų kyla dėl pasirinktų būdų, kuriais siekiama kvestionuoti valstybės institucijų sprendimus, t. y. kreipiantis raštu, siekiant uždrausti, pasitelkiant tarptautinių sutarčių autoritetą ir pan. Tad LKB išlieka ne tik viešojo visuomenės gyvenimo dalyve, tačiau ir politinio gyvenimo veikėja, nes siekia paveikti valstybei ir jos piliečiams atstovaujančias institucijas.

Viena iš sričių, kurioje aktyviausiai aptariamam laikotarpiu veikė LKB, buvo šeimos klausimai ir diskusijos dėl požiūrio į homoseksualumą. 2008 m. baigiantis Seimo kadencijai buvo pritarta Valstybinei šeimos politikos koncepcijai, kurios atitikimą Konstitucijai iš karto kvestionavo dalis Seimo narių ir kreipėsi į Konstitucinį teismą. Šis atvejis galėtų būti LKB veiklos pilietinės visuomenės sferoje pavyzdys: prie parapijų veikiančių Šeimos centrų pagrindu įkurta visuomeninė organizacija „Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija“ organizavo šeimų eitynes, jos vadovai pasisakydavo šeimos ir moralės klausimais spaudoje, užsiėmė lobistine veikla remdami minėtą šeimos politikos koncepciją.

Tų pačių metų rudenį šalyje vykusius LR Seimo rinkimus laimėjusios konservatyviosios politinės jėgos kartu su liberaliomis politinėmis partijomis sudarė naują politinę daugumą. Pažymėtina, kad kartu su šių politinių jėgų iškilimu sustiprėjo ir LKB vaidmuo visuomenėje, ypač tokiose sferose kaip socialinė apsauga ir švietimas. Pavyzdžiui, prasidėjo diskusijos dėl Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pervadinimo į Šeimos ministeriją, jos funkcijų pakeitimo, ir nors ministerija nepervadinta, tačiau buvo įkurtas Šeimos gerovės skyrius ir panaikintas Lyčių lygybės skyrius.

²⁸ „Politika ir moralė daugeliui – priešingos sąvokos“, *Lietuvos rytas* 2005 09 29.

²⁹ „Arkivyskupas neįtikino Seimo“, *Lietuvos rytas* 2005 11 24.

³⁰ Jurkevičius, P. „Benediktas XVI – apie meilę ir politiką“, *Lietuvos rytas* 2006 01 26.

Apibendrinant 2000–2010 m. laikotarpį galima išskirti kelias LKB veiklos viešojoje srityje strategijas – politinę ir pilietinę-moralinę, kurios atsispindėjo žiniasklaidos analizėje. Politinę strategiją atspindi LKB hierarchų pasisakymai dėl politinių įvykių, tokių kaip eiliniai Seimo rinkimai, prezidento apkalta, krikščionybės paminėjimas ES Konstitucijoje, pilietinę-moralinę – LKB hierarchų pasisakymai ir veikla moralės srityje – debatai dėl šeimos, homoseksualumo. Kaip ir 1990–2000 m., taip ir pastarąjį dešimtmetį LKB išliko svarbia Lietuvos viešojo gyvenimo stebėtoja, vertintoja ir dalyve, vertusia žiniasklaidą ne kartą kelti klausimus apie bažnyčios ir valstybės santykių ribas.

IŠVADOS

Nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje Katalikų bažnyčia buvo ir išlieka aktyvia bei įtakinga viešojo gyvenimo dalyve. Apibūdinant LKB veiklą viešojoje sferoje 1990–2010 m. galima išskirti du jos dalyvavimo tipus – politinį ir pilietinį. Pirmasis atsiskleidžia veikla politinių partijų lygmeniu, o antrasis – pilietinės visuomenės srityje.

Vienas esminių LKB veiklos viešojoje sferoje ypatumų – dalyvavimo politinių partijų lygmeniu formų kaita. Ryškiausi 1990–1995 m. tokios LKB veiklos bruožai – siekis tiesiogiai dalyvauti politiniame šalies gyvenime, reiškęsis kunigų dalyvavimu renkamų savivaldos organų veikloje, bažnyčios veikla rinkimų metu, aktyviu dalyvavimu krikščioniškų politinių partijų veikloje bei galia daryti įtaką įstatymų priėmimo procesams.

Po 1996 m. kilusių viešų diskusijų dėl LKB vaidmens visuomenės politiniame gyvenime bažnyčia viešai išreiškė nuostatą nedalyvauti tiesioginėje politinėje veikloje, tačiau pabrėžė, jog neatsiriboja nuo viešo savo pozicijos moralės bei vertybių klausimais reiškimu. Vis dėlto pakankamai aktyvios tiesioginės politinės veiklos atsisakymas 1990-ųjų pradžioje nereiškė, kad Katalikų bažnyčia prarado savo įtaką politiniam šalies gyvenimui. Ji tapo svarbiu simboliškos galios, naudojamos politinėje visuomenės arenoje, subjektu: Katalikų bažnyčios autoritetą savo politinei agitacijai per rinkimus naudojo tuo metu didžiausia politinė partija Lietuvoje – LDDP, simboliniams santykiams su LKB (pavyzdžiui, politinės ar socialinės reikšmės neturintiems susitikimams su KB hierarchais) daug dėmesio skyrė aukščiausi šalies vadovai, LKB aktyviai reišė savo poziciją svarstant įvairius įstatymų projektus.

Panašios tendencijos išliko ir 2000–2010 metais. LKB reišėsi kaip aktyvi viešojo visuomenės gyvenimo dalyvė, komentavo šio gyvenimo įvykius, dalyvavo politiniuose įvykiuose, jos atstovai ne kartą lankėsi Seime rengiamose diskusijose, atvirai bendravo su jai palankiais politikais, kvestionavo valstybės institucijų sprendimus ir tokia savo elgsena iš principo vertė iš naujo pažvelgti į bažnyčios ir valstybės santykius bei apmąstyti jų ribas.

Pilietinės visuomenės lygmeniu LKB dalyvavimą apibūdina vieši pasisakymai apie vertybes ir moralę. Analizuotu laikotarpiu LKB aktyviai diskutavo dirbtinio apvaisinimo, eutanazijos, abortų, prekybos alkoholiu, azartinių žaidimų legalizavimo ir kt. klausimais. Žiniasklaidos analizė atskleidžia, kad tokia LKB veikla itin suintensyvėjo 2000–2010 metais. Geriausiai ją iliustruojantis pavyzdys – Valstybinės šeimos politikos koncepcijos priėmimas LR Seime bei su LKB susijusios visuomeninės organizacijos „Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija“ veikla.

Lietuvos žiniasklaidos analize atskleistas 1990–2010 m. Katalikų bažnyčios aktyvus dalyvavimas viešojoje visuomenės sferoje atliepia analogiškus religijos sociologų analizuojamus religijos deprivatizacijos ir religinių organizacijų repolitizacijos procesus, vykstančius daugelyje Europos valstybių. Šie procesai leidžia kvestionuoti sekuliarizacijos teorijas, priskiriančias religijai privačios, pastoracinės veiklos užsiimančios institucijos vaidmenį.

Literatūra

1. Casanova, J. 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago and London: Chicago UP.
2. Dobbelaere, K. 2002. *Secularization: an Analysis at Three Levels*. Bruxelles, Bern, Berlin: Peter Lang.
3. Titscher, S.; Meyer, M.; Wodak, R.; Vetter, E. 2002. *Methods of Text and Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

MILDA ALIŠAUSKIENĖ, JOLANTA KUZNECOVIENĖ

The role of Catholic Church in public life of Lithuania: the change of forms of participation (1990–2010)

Summary

The aim of this article is to describe the expression of the process of secularization on the institutional level in Lithuania. The article deals with Lithuanian Catholic Church's participation in public life of society and its change. It is based on the data of media text analysis of the largest Lithuanian newspapers from the period of 1990–2010. According to these data, the authors argue that although the boundaries between religious and secular spheres determined by the process of modernization exist, but from time to time they are questioned, relocated and redistributed. The article concludes that Lithuanian Catholic Church's active participation in public life approves the phenomenon of deprivatization of religion and implies criticism of secularization theory and its reassessment.

Key words: secularization, deprivatization of religion, relationship between Church and State